

ДО ПИТАННЯ ЗАСНОВНИЦЬКИХ ПРАВ УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН

Відповідно до ст. 135 Господарського кодексу України (далі – ГК України), яка визначає основні організаційно-установчі повноваження власника, власник майна має право одноосібно або спільно з іншими власниками на основі належного йому (їм) майна засновувати господарські організації [1]. Разом з тим аналіз цих та інших положень законодавства, що встановлюють засновницькі права учасників відносин у сфері господарювання, свідчить про наявність у законодавстві окремих суперечностей. А саме, в одних випадках реалізація права на створення господарської організації визнається законодавцем способом здійснення засновником господарської (підприємницької) діяльності, тоді як в інших випадках можливість такого визнання заперечується. Такі протиріччя обумовлюють наявність різних підходів у правозастосуванні при вирішенні однакових питань, пов'язаних із встановленням в установчих документах і здійсненням засновницьких прав учасників господарських відносин, що є неприйнятним.

Окремі аспекти порушеної проблеми стосовно засновницьких прав розглядалися В. М. Кравчуком [2, с. 185], І. В. Спасибо-Фатєєвою [3, с. 294–296], В. С. Щербіною [4, с. 118–119] та іншими науковцями. Проте до цього часу відповідна проблема не одержала однозначного вирішення на законодавчому рівні, що свідчить про її актуальність і доцільність додаткового дослідження.

Метою статті є обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення положень законодавства, яке закріплює засновницькі права учасників відносин у сфері господарювання.

Частина 2 ст. 1 раніше чинного Закону України «Про підприємництво» передбачала, що створення (заснування) суб'єкта підприємницької діяльності не є підприємницькою діяльністю, крім випадків, передбачених законодавством [5]. Однак у ГК України такого положення немає, а ст. 3 цього Кодексу («Господарська

діяльність та господарські відносини») не дає однозначної відповіді на питання, чи вважається створення суб'єкта господарювання здійсненням господарської діяльності.

Чинна редакція ч. 3 ст. 128 ГК України встановлює, що громадянин може здійснювати підприємницьку діяльність безпосередньо як підприємець або через приватне підприємство, що ним створюється. Коментуючи цю норму, В. С. Щербіна ставить питання: хто в даному випадку є суб'єктом підприємництва (господарювання) – приватне підприємство, створене громадянином, чи він сам? На думку В. С. Щербіни, громадянин, який є засновником створеного ним унітарного приватного підприємства, не є суб'єктом підприємництва, хоч і є учасником відносин у сфері господарювання згідно з ч. 1 ст. 2 ГК [4, с. 118–119].

Така позиція є обґрунтованою, адже співставлення змісту ст. 3 ГК України щодо визначення поняття господарської діяльності з іншими статтями Кодексу (ст. 2, ч. 1 ст. 8, ст. 42, 52, 65, 176 тощо) дозволяє стверджувати, що створення суб'єкта господарювання не є господарською діяльністю, а належить до сфери її організації. Заснування суб'єкта господарювання не має характерних ознак підприємництва чи некомерційного господарювання. Засновники господарських організацій не завжди мають статус суб'єктів господарювання, проте в будь-якому випадку належать до кола суб'єктів організаційно-господарських повноважень. У зв'язку з цим у ст. 2 ГК України громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання, спеціально зазначені серед учасників відносин у сфері господарювання (поряд із суб'єктами господарювання, які безпосередньо ведуть господарську діяльність).

Разом з тим окремі законодавчі акти регламентують це питання дещо інакше. Зокрема, ст. 4 Закону України «Про зовнішньоекономіч-

ну діяльність» серед видів зовнішньоекономічної діяльності передбачає створення суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності банківських, кредитних і страхових установ за межами України; створення іноземними суб'єктами господарської діяльності зазначених установ на території України у випадках, передбачених законами України [6]. При цьому згідно з ч. 1 ст. 377 ГК України зовнішньоекономічна діяльність є господарською діяльністю.

Схожий підхід простежується й в окремих законодавчих актах щодо статусу певних учасників відносин у сфері господарювання. Так, ч. 1 ст. 24 Закону України «Про об'єднання громадян» передбачає, що з метою виконання статутних завдань і цілей зареєстровані об'єднання громадян можуть здійснювати необхідну господарську та іншу комерційну діяльність шляхом створення госпрозрахункових установ і організацій зі статусом юридичної особи, заснування підприємств у порядку, встановленому законодавством [7]. Згідно з ч. 1 ст. 19 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» релігійні організації в порядку, визначеному чинним законодавством, мають право для виконання своїх статутних завдань засновувати видавничі, поліграфічні, виробничі, реставраційно-будівельні, сільськогосподарські та інші підприємства, а також добродійні заклади (притулки, інтернати, лікарні тощо), які мають право юридичної особи. При цьому ця стаття Закону має назву «Виробнича і господарська діяльність релігійних організацій» [8].

Подібні положення, що визначають заснування підприємств як спосіб здійснення господарської діяльності, містяться також у законах України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» (ст. 35), «Про професійних творчих працівників і творчі спілки» (ст. 23), «Про організації роботодавців» (ст. 28) [9–11].

Оскільки зазначені законодавчі акти були прийняті до набрання чинності ГК України, можна було б припустити, що стосовно них повинен діяти п. 2 Прикінцевих положень ГК, згідно з яким до приведення законів та інших нормативно-правових актів у відповідність із Кодексом вони застосовуються в частині, що не суперечить Кодексу. Однак огляд установчих документів окремих видів вищеназваних організацій, які були створені після набрання чинності ГК України, свідчить, що в ці документи переносяться розглянуті положення законів щодо здійснення господарської діяльності шля-

хом заснування підприємств, і державні реєстратори не вважають це підставою для відмови у проведенні реєстрації відповідних юридичних осіб. Зокрема, такі положення містяться в п. 3.8.7 Статуту Всеукраїнської громадської організації «Асоціація адвокатів України», створеної 8 квітня 2006 р. [12].

Про неоднозначне розуміння сутності засновницьких прав учасників господарських відносин свідчать й окремі проекти законодавчих актів. Так, згідно зі ст. 24 проекту Закону про громадські організації (реєстр. № 3371 від 14 листопада 2008 р., суб'єкт законодавчої ініціативи – Кабінет Міністрів України), яка має назву «Господарська діяльність громадських організацій», з метою виконання статутних завдань і цілей зареєстровані громадські організації можуть здійснювати необхідну господарську діяльність без мети отримання прибутку, засновувати підприємства, установи та організації [13]. Зазначені положення не викликали зауважень Головного науково-експертного управління парламенту. Поряд із цим згідно з ч. 2 ст. 13 проекту Закону про основні засади господарської діяльності (реєстр. № 3060 від 19 серпня 2008 р., суб'єкт законодавчої ініціативи – Кабінет Міністрів України) не є підприємницькою діяльністю володіння корпоративними правами, у тому числі утворення суб'єкта підприємницької діяльності – юридичної особи [14].

Однією із причин подібних неузгодженостей є неоднакове розуміння поняття господарської (підприємницької) діяльності. Як відзначає І. В. Спасибо-Фатеева, спірність розуміння даного питання перейшла в наш час ще з дореволюційних часів, коли ні в науці, ні в законодавстві воно не було вирішене. При цьому дослідниця згадує, зокрема, праці Г. Ф. Шершеневича, який вважав, що юридична особа є лише засобом, за допомогою якого діють фізичні особи, і власник одноособових юридичних осіб, безумовно, є підприємцем, який може не проявляти активності і турботи, поклавши все це на управляючого [3, с. 295].

У сучасній науковій літературі також немає єдиної позиції щодо співвідношення засновницьких прав та господарської (підприємницької) діяльності. Зокрема, Р. Ф. Гринюк констатував наявність у органів місцевого самоврядування права на заняття господарською діяльністю шляхом створення комунальних підприємств [15, с. 5].

Як відзначає О. П. Віхров, у господарсько-правовій теорії поняття організації господарської діяльності розглядається як складова самої цієї ді-

яльності, включається в неї, і господарська діяльність сама по собі є такою, що організує процес виробництва, розподілу, обміну. На рівні суб'єктів господарювання організаційний аспект господарської діяльності полягає у створенні і забезпеченні ефективного функціонування господарських структур різних організаційно-правових форм незалежно від форм власності, максимально адекватних реальним умовам господарювання, в організації оптимальної внутрішньої структури суб'єктів, ефективних внутрішньогосподарських і корпоративних відносин тощо [16, с. 35–37]. З урахуванням цього можна дійти висновку, що в такому визначенні, на думку дослідника, здійснення господарської діяльності охоплює і створення суб'єктів господарювання.

Схожа позиція іноді висловлюється й в економічній літературі. Зокрема, Л. В. Романова як вид підприємницької діяльності виокремлює діяльність по створенню нових підприємств [17, с. 31–32].

Не заперечуючи наявності певних аргументів у вищезгаданому розумінні господарської (підприємницької) діяльності як однієї з різних наукових позицій, слід відзначити, що таке розуміння господарської діяльності не в повній мірі узгоджується зі змістом чинного ГК України, який передбачає розмежування понять «організація господарської діяльності» та «здійснення господарської діяльності». Якщо припустити, що реалізація учасниками господарських відносин їх засновницьких прав є здійсненням господарської діяльності, межі між організацією і здійсненням господарської діяльності втрачаються.

Узагальнення вищевикладеного дає підстави для висновку про необхідність вдосконалення законодавства, яке закріплює засновницькі права учасників господарських відносин, а саме:

1. У ч. 3 ст. 3 ГК України доцільно передбачити, що створення (заснування) суб'єкта господарювання не є господарською діяльністю (як це раніше зазначалося у ст. 1 Закону України «Про підприємство»). Водночас ч. 3 ст. 128 ГК України потрібно викласти в такій редакції:

«3. Громадянин-підприємець може здійснювати підприємницьку діяльність із залученням або без залучення найманої праці, самостійно або спільно з іншими особами.

Громадянин має право заснувати приватне підприємство відповідно до статті 113 цього Кодексу».

2. Доцільно внести зміни до спеціальних законів України («Про об'єднання громадян»

(ст. 24), «Про свободу совісті та релігійні організації» (ст. 19), «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» (ст. 35), «Про професійних творчих працівників і творчі спілки» (ст. 23), «Про організації роботодавців» (ст. 28), в яких йдеться про здійснення господарської діяльності зазначеними суб'єктами шляхом створення підприємств та інших господарських організацій. А саме, замість цього слід передбачити, що відповідні суб'єкти можуть брати участь у господарських відносинах шляхом такого створення.

Запропоноване узгодження загальних і спеціальних положень законодавчих актів дозволить запровадити єдиний підхід до визначення сутності господарської діяльності та уникнути непорозумінь, які виникають під час реалізації засновницьких прав учасників відносин у сфері господарювання. Поряд із цим питання вдосконалення законодавства, яке закріплює зазначені права, може стати предметом подальших наукових досліджень.

Література

1. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 462. – (Зі змін. та допов.).
2. Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В. М. Кравчук. – К. : Істина, 2008. – 720 с.
3. Корпоративне управління : монографія / І. Спасибо-Фатеева, О. Кібенко, В. Борисова ; за ред. проф. І. Спасибо-Фатеевої. – Х. : Право, 2007. – 500 с.
4. Щербина В. С. Суб'єкти господарського права : монографія / В. С. Щербина. – К. : Юрінком Інтер. – 262 с.
5. Про підприємство : Закон України від 7 лютого 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 14. – Ст. 168. – (Зі змін. та допов.).
6. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квітня 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 29. – Ст. 377. – (Зі змін. та допов.).
7. Про об'єднання громадян : Закон України від 16 червня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – Ст. 504. – (Зі змін. та допов.).
8. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23 квітня 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 25. – Ст. 283. – (Зі змін. та допов.).
9. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15 вересня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 45. – Ст. 397.

10. Про професійних творчих працівників і творчі спілки : Закон України від 7 жовтня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 52. – Ст. 312.

11. Про організації роботодавців : Закон України від 24 травня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 32. – Ст. 171.

12. Статут Всеукраїнської громадської організації «Асоціація адвокатів України». – Режим доступу : <http://www.uaa.org.ua>.

13. Проект Закону про громадські організації № 3371 від 14 листопада 2008 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=33677.

14. Проект Закону про основні засади господарської діяльності № 3060 від 19 серпня 2008 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=33145.

15. Гринюк Р. Ф. Правовий статус комунальних підприємств в Україні : монографія / Р. Ф. Гринюк. – Донецьк : Дельта, 2002. – 183 с.

16. Віхров О. П. Організаційно-господарські правовідносини : монографія / О. П. Віхров. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2008. – 512 с.

17. Романова Л. В. Управління підприємницькою діяльністю : навч. посіб. / Л. В. Романова. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 240 с.

Надійшла до редакції 08.12.2009 р.